

Сећање за историју

Мирко Тепавац, *Мој други светски рат и мир*, Загреб,

Разлог, 2012, 228 стр.

Књига Мирка Тепавца *Мој други светски рат и мир* говори о антифашизму и отпору – моралним изборима и изазовима са којима су се свет, али и сваки појединац суочавали у првој половини ХХ века. Данашњи свет је другачији. Схватање антифашизма у српском друштву, као и у већем делу Европе је тек номинално и уз апстраховање суштинских, њему иманентних, вредности. „Немодерно“ је сећати се епохе у којој су кључне тачке у вредновању биле с оне стране материјалног и времена у коме су принципи хуманизма, правде и солидарности сматрани врлинама, а не тек флоскулама, којима се описује прошлост. „Немодерно“ је сећати се антифашизма јер он тако експлицитно подсећа на левицу, на жртве које је поднела у отпору фашизму и у борби за бољи и праведнији свет.

Због свега наведеног, тешко да има кредибилније историјске личности од Мирка Тепавца да подсети на есенцијалне карактеристике тога доба. У току рата Тепавац је прошао разне дужности у војвођанским партизанским јединицама, о чему пише у мемоарима, а након рата био је члан ЦК СК Србије, посланик у Скупштини Војводине, министар Србије за просвету и културу, директор Радио Београда, амбасадор у Мађарској, помоћник шефа југословенске дипломатије. Од 1965. до 1967. године био је директор и главни уредник београдске *Политике*. Од 1967. године, када у Југославији реформска тенденција, после смене Ранковића, хвата дубљи корен и постаје доминантна, Тепавац достиже зенит своје политичке каријере, као први човек Војводине, односно председник покрајинског Савеза комуниста. У априлу 1969. године враћа се у Београд и заузима један од најодговорнијих положаја – шефа југословенске дипломатије. Наставио је успешну спољну политику својих претходника Коче Поповића и Марка Никезића, а она је у то време била светска политика, са глобалним амбицијама и утицајем. На положају ће остати до пада реформског вођства у Србији, 1972. године. Испраћен је уз уважавање за све што је урадио, али и са стигмом да је био сувише европски оријентисан. Свакако не случајно, две деценије касније биће међу оснивачима и први председник Европског покрета у Србији. Пре ове књиге, 1994. објавио је *Демократија или деспотија*,

1 E-mail: beslin@ptt.rs.

са Александром Ненадовићем 1997. написао је књигу *Мирко Тепавац – сећања и коментари*, а 2009. године објављени су његови текстови из београдске Републике у књизи *Државе, државници и страдалиници*.

Мемоари *Мој други светски рат и мир*, иако сачињени од фрагмената сећања, врло су јасно и логично композиционо структурирани. Тепавац најпре пише о предратним гимназијским данима у Земуну, обојеним прогоном левичарске и антифашистичке алтернативе, карактеристичним за друштво монархистичке Југославије – тридесетих година XX века већ дубоко потонуло у *нормализовани* фашизам. Наредну мемоарску целину карактерише одлазак у рат, етички избор који Мирко Тепавац чини и консеквенце које ће у будућности због тог избора имати. Најдраматичнији, средишњи део књиге односи се на сећање на време проведено у, како сам каже, паклу усташких затвора. Закључни делови књиге сведоче о поновном одласку у партизане, ослобођењу Југославије и раду послератне партијске комисије о Тепавчевом држању у усташком заточеништву.

Враћајући се на констатацију да је ова књига веома потребна нашем друштву, требало би се подсетити на већ легитимизован образац по коме се историја изгласава у скупштини, где политичке партије и највише законодавно тело прописују и октроишу историјске *истине*. И у другим друштвима су вишеструке везе између политичке легитимности и културе сећања. Али, националистичка идеологија је на овим просторима као своју основу још од краја осамдесетих година XX века узимала националну хомогенизацију, а њена темељна претпоставка је био наратив о тзв. „националном помирењу“ протагониста сукоба у Другом светском рату – идеји коју је почетком шездесетих први изнео емигрантски љотићевски писац Станислав Краков. „Национално помирење“ је као своју основу имало дискредитацију и девастацију наднационалног и космополитског наслеђа социјалистичке Југославије, а показало се неоствариво без радикалне реинтерпретације прошлости и политичке рехабилитације целокупног квислинштва, прозваног „националним снагама“. За Мирка Тепавца, као учесника тога рата, нема дилеме – четници, представљени данас као вертикала српске историје, за њега су

„ ... велика туга и беда, српска и људска. [...] За наше критерије они су били одвише бахати, накићени реденицима, камама и шубарама, често напиту и грубо захтевни према домаћинима у погледу хране, смештаја и опреме. [...] Они мрзе Немце, ми фашисте. Они су „за краља и отаџбину“, ми за ослобођење и социјализам. Како је рат одмицао, беда лажног ратовања постајала је све очигледнија! [...] Све војсковође на добрим коњима, са неколико десетина или стотињак наоружаних бедника, „бораца против комунизма“, који никада ни метка нису опалили на

окупатора. [...] Вашљиви, плашљиви, прљави и пијани, возили су се фијакерима, локали и пуцали, славили и заклињали се младом краљу.“ (стр. 138-139).

Сведочења Мирка Тепавца поуздан су, занимљив, информативан, емпатичан, али изнад свега важан и потребан историјски извор у будућим биткама за политику сећања, јер је она један од конститутивних елемената у креирању савремених вредности. Због тога је борба за интерпретацију Другог светског рата у Југославији, како је писао великан француске нове историје Лисјен Февр, борба за историју, борба за рационално и критичко мишљење у историјској науци, ослобођено митске ирационалности и националистичких стереотипа. У том контексту Тепавчеву књигу ваља разумети и као подстицај да се битка у којој би историографија и етика требало да победе – мора добити.

Овековечујући своја сећања, Винстон Черчил је рекао да ће историја према њему бити благодоклона, јер ће је сам написати. Због тога се мемоари легендарног британског премијера и зову *Други светски рат*, а мемоари Мирка Тепавца *Мој Други светски рат*. Није та наизглед ситна дистинкција само семантичке природе, у ствари најмање је ту реч о семантици или стилу. Наиме, мало који писац, покушавајући да забележи и оживи своја сећања, нема и ту интенцију – да напише историју свога доба. Мирко Тепавац, нема никакве сумње, био је лишен тих амбиција. Знајући да сећање, чак иако је његов актер био протагониста важних историјских процеса, никада не може да буде историја, Тепавац својим методолошким приступом управо бежи од целовите слике Другог светског рата. Он не пише велику историју. Због тога су Тепавчева сећања, изнад свега, топла, људска, истинита. Он рат није водио са Рузвелтом или Стаљином на Јалти – он је „свој“ рат водио у усташким мучионицама, а након тога са војвођанским партизанским борцима, углавном, на босанском тлу. Тепавац је рат против највећег зла модерног доба – фашизма, водио са стотинама и хиљадама анонимних, али племенитих и идеалистичких партизанских бораца, какви су били милиони који су се тада у читавом свету борили против истог непријатеља и без чије вере у најузвишеније идеале и врлине, рат против Осовине не би могао да буде добијен. Ту племенитост и у свету прослављену победу не могу да умање или оспоре легислативни акти ревизионистичке политике изгласавани годинама, сукцесивно, у Скупштини Србије, којима се намеће фалсификована слика историје, са превасходним циљем – криминализацијом југословенског антифашизма и екскулпирањем квисништва. Тепавчева књига најбоља је негација те праксе, јер ова аутентична сећања кореспондирају, за разлику од плиме савременог ревизионизма, са историјском истином. А треба се подсећати и таквих самоочевидних исказа, на којима је утемељена

модерна критичка историографија – да историја мора да пише онако како је нешто заиста било!

Аутобиографски записи Мирка Тепавца крцати су емоцијама, које ни у једном тренутку не прелазе у патетику; огромна уметничка и приповедачка сугестивност која се не трансформише у пропагандистичку прозаичност; мноштво наизглед маргиналних секвенци које дају слику целине и најбољу еманацију духа, карактера и циљева тога рата; хуманизам и емпатија у приступу суровим ратним темама, креативност и духовитост у нарацији – све је то скупа резултирало код нас посве јединственим, упечатљивим, модерним, динамичним и изнад свега садржински квалитетним мемоарским записима, који ће несумњиво представљати узор у времену које долази. Велико мајсторство је било потребно да би се од наизглед испресецаних, фрагментарних, чак и маргиналних личности и догађаја креирала целина која на тако упечатљив начин сведочи о прекретном историјском процесу XX века.

Други кључ за читање мемоарске књиге Мирка Тепавца потребан је пре свега рационалним историчарима – онима који немају дилему да су социјалистичка Југославија и њено друштво, утемељени на антифашистичком вредносном консензусу и етичким традицијама партизанске борбе, били највиши историјски домет народа који су у њој живели. Управо су ти историјски процеси о којима Тепавац пише – бескомпромисна и у свету препозната антифашистичка борба, најуспелији аутохтони и самостални покрет отпора у континенталној Европи, али и аутентична социјална револуција, конституисали нову Југославију – тај непоновљиви еманципаторски пројект, који је одговорима на историјске изазове фашизма (1941-1945), стаљинизма (1948), али и целокупним послератним развојем – народе ових простора удаљио од историјске периферије, начинивши их по први пут субјектима, а не само објектима властите историје.

Али, аутобиографски записи Мирка Тепавца, говорећи о „рату“ после рата, односно о послератној судбини аутора, сведоче и о тамној страни југословенског друштва и политичког устројства. Тепавчева послератна судбина, описана у књизи, објашњава макар у назнакама природу и карактер ауторитарног система, са монополистичком партијом, који је, тражећи регулаторну формулу за изградњу што успешније социјалне интеграције, показивао, сем оне хумане тенденције, и ону другу своју догматску и репресивну природу. У југословенској парадигми важило је и више него другде оно што је написано за источноевропски социјализам, да је унутар једне партије егзистирало више политичких оријентација. Тепавац је својим ставовима, целином свог политичког бића, својом унутрашњополитичком, а онда и спољнополитичком делатношћу, напослетку и мотивима за одлазак са јавне и политичке, сцене сведочио да је без остатка и са једнаким

идеализмом као и у току рата припадао оној тенденцији у југословенском социјализму која је веровала да је реформама и хуманизацијом могуће остварити давнашње идеале левице. Иако није било физичке тортуре, ови мемоари сведоче да је Мирка Тепавца више болела сумњичавост, оптужбе и дифamacије ратних другова и мирнодопских сарадника, него бестијална тортурa у усташком заточеништву, пре свега јер је тиме, како је сам написао, „најтежи и најзначајнији део мог живота, непоновљив у својој чистоти и романтичарској занесености“ био десет година касније доведен у сумњу (стр. 207).

Иако вредности које својом историјском појавом симболизује, али и кроз своје аутобиографске записе промовише Мирко Тепавац, нису данас доминантне, књига *Мој други светски рат и мир* се мора разумети и као својеврсна мапа за читање и разумевање Југославије – уз све недостатке, данас је јасно, толико боље од тужног збира њених наследница. Такође, кроз слике разних *радослава павловића*, ови мемоари су и записи о људским карактерима, који су се, племенити или не, показали трајнији од идеологија и њихових протагониста на овим просторима. Мирко Тепавац је својим вишедеценијским друштвеним, политичким, културним, списатељским радом и даром, дао обол оплемењивању постјугословенских друштава, а ова књига о историји, али и за историју, само је још један доказ тог непоновљивог доприноса.